

Over haar

Eric de Kuyper

1

Ze loopt steeds naast de zebrapaden. Hier, in Duitsland, is zoiets krimineel.

Toen ze buiten adem de bank uit kwam rennen, vreesde we het ergste. Maar nee. 'Ze zagen mijn belgische francs voor franse francs aan!' Dus zijn we rijk. En we zijn gebak gaan eten, wit, roze en groen. Mit Sahne.

2

Als kind, wanneer we met oma over onze moeder praatten en onze moeder 'ze' noemden, dan zei oma: 'Moeder mag je niet "ze" noemen. ZE is de vrouw van de duivel!'

Hoe kon het nou dat moeder een relatie met de duivel zou hebben, enkel en alleen omdat we haar niet 'moeder' noemden maar 'ze'? Onbegrijpelijk, onaanvaardbaar die omgang van moeder met de duivel. Integendeel, door deze vreemde dingen te insinueren leek het wel alsof het oma was die iets met het duivelse te maken moest hebben.

En toch... Een jonge duitse essayist analyseert momenteel autobiografiese en biografiese teksten van nazi-auteurs, en hij komt tot de konklusie dat zij hun verloofde, hun echtgenote of vriendin nooit bij de naam noemden. Steeds, eenvoudigweg 'zij'. Zij die zonder naam is. De uitverkorene. Deze veralgemenende precisering zegt heel wat over de mannelijke fantasma's. Ook Hitler verborg zijn gezellin voor de massa.

En toch bevalt het me niet Chantal Akerman, 'Chantal' of 'Chantal Akerman' te noemen in een tekst die over haar spreekt en tot haar spreekt. Het zal dus 'zij' worden.

De straat niet oversteken daar waar je die moet oversteken, is een overtreding.

Belgische munt in Duits geld omzetten via de Franse valuta, zelfs onvrijwillig – vooral onvrijwillig – is de vrije handel bedrijven. Een daad van ontwaarding wanneer die zonder berekening gedaan wordt. Het waardesysteem naast je neerleggen. Eerlijk valsspelen. Het is iets anders doen, omdat dat het enige is wat je kunt doen. Zo moet het maar, zo zal het maar, het kan niet anders.

De vreemdeling heeft een dubbel voordeel. Hij voelt zich niet thuis en voor de andere is hij op een zeer normale, zeer aanvaardbare manier 'anders'. Doch dit is wederkerig: de landbewoner is voor de vreemdeling ook een vreemdeling. Ze zijn beiden elkaars 'vreemdeling'. Een goede basis om elkaar te begrijpen.

Je vreemdeling voelen in je eigen land – dat toevallig je eigen land is (noem het bijvoorbeeld 'België') – is je gediskrimineerd voelen. Anders zijn in je eigen milieu wordt niet getolereerd, leidt onvermijdelijk tot discriminatie. De gelijken aanvaarden de anderen niet.

Geroepen te zijn voor ballingschap is sedert eeuwen het lot van de joden, maar niet enkel van hen, ook van deze professionele statenlozen die kunstenaars en intellectuelen zijn ('artiest' of 'intellectueel' klinkt al even vals in de oren als 'jood', in sommige gevallen klinkt het driemaal vals).

Je eigen wortels te kunnen kiezen: wat een luxe. Je eigen cultuur uitkiezen: wat een genot. Je eigen culturen samenstellen, en ze te kunnen verwerpen als het moet: een weelde! Door die banden niet beperkt worden maar er steeds op zoek naar te kunnen zijn. De Vader weigeren: wat een verleiding.

Fatale en monumentale vergissing van het zwerfende en in ballingschap verkerende joodse volk is niet alleen maar naar het Beloofde Land verlangd te hebben, maar het ook nog te hebben verkregen! Israël aanvaard te hebben als losgeld. De eenzame reiziger, de vreemdelingen, de handelaars in het intellectuele en de artistieke vaklui zijn nu nationalist en strijders geworden in een eigen gekozen getto. Voor het Vaderland. Wat een aftakeling, die territoriale konkretisering van een bijbelse belofte. Het bord linzensoep in ruil voor de utopie.

Bij het ontbijt (tussen ons, steeds een ritueel, of dit snel plaatsvindt in het café op de hoek, of zeer uitvoerig 'à la bourgeoise') vraagt ze me of mijn moeder van mij houdt. Onthutsende vraag. Erop antwoorden, ze weet het, is onmogelijk. Wat een durf om deze triviale vragen, die ons dagelijks achtervolgen, maar die we nooit ter wereld durven laten opkomen, zó te stellen. (Ze vraagt

me niet: of ik van mijn moeder houd... wat het triviale van de vraag niet eens zou doen opmerken. Ze vraagt de kernvraag: of de moeder wel van haar kind houdt!)

6

We gaan vaak naar de film. Niet steeds samen. Vaak 'ieder voor zich'. We praten over (deze) film(s). Vaak zijn we ontgoocheld. Waarom ontgoocheld zijn? De huidige film belooft zo veel en geeft zo weinig. En toch, zeggen we... het had gekund. De mogelijkheden zijn er. Waarom 'kan men niet'? Waarom slaagt men er niet in te 'kunnen'?

Dat komt omdat er een gebrek is aan beheersing, zeg ik. Maar beheersing – ondanks het geslacht van het woord – is een mannelijk woord.

Het woord bevat niet.

Ze heeft gelijk.

Het is – ik probeer het langs een andere omweg – omdat deze filmmakers niet 'weten'. Maar zegt ze, ik 'weet' ook niet. Mijn werk is concreet. Instinctief zoals men vroeger zei.

Dit noemt men in het Duits 'grübeln', herkauwen: de voortdurende bekwamen van het spiraal-denken. Een arbeid die vampier-achtig zou zijn, als hij niet ook zo genereus was. Want hij verplicht de bevrageerde tot een erg vruchtbare tegen-reaktie. Hij ondervraagt steeds de andere, die niet gedwongen maar uitgenodigd wordt, niet om te antwoorden, maar om zelf vragen te stellen.

Een manier om tot kritiek aan te zetten en een manier om zelfkritiek te beoefenen. Dag in dag uit. In het gewone bestaan.

Ik geloof niet dat ze zo veel belang hecht aan de klassieke kritiek, die haar wellicht te definitief en daarom bloedeloos lijkt. Maar ze houdt ervan de continue kritiek uit te lokken; een zelfopgezette kritische arbeid te bedrijven.

7

Het beeld van de moeder rekonstrueren, de stem van de moeder, de aanwezigheid van de moeder. Haar een fiktieve plaats geven: beloofd land. Maar ver van Israël. Te Manhattan bijvoorbeeld, en waarom ook niet?

Haar de schoonheid van een aktrice geven. Haar op een tedere manier haar ballingschap verklaren: opnieuw het traject van de ballingschap, dag na dag, nadoen, met de kamera, de beste manier om de grenzen te overschrijden zonder gehinderd te worden door de bewakers van het territorium.

Een middel vinden om te praten over datgene wat men liefheeft, over degene die men liefheeft is de 'moedertaal' zoals Barthes dat noemt terugvinden. En

als men die moedertaal niet gehad heeft, als men opgevoed werd door een moeder die haar taal verloren heeft, afasiek geworden is, dan moet men die taal van de anderen stelen. Om haar – de moeder – de taal te kunnen teruggeven. Stelen uit liefde dus.

Met haar spreek ik over de moeder. Met de moeder spreek ik over haar. De rollen gaan in elkaar over. Er is geen uitwisseling meer, de waarde van de rol vervaagt. Samen-gescheiden. Uit elkaar – bij elkaar. Te Brussel, Parijs. Te New York of Oberhausen. Een dag hier, een dag daar. Zij daar, ik hier. Met E. tussen streepjes tussen beide. Of elders. Verwarring? Vervaging van de grenzen: van het 'je', het 'tu', het 'il', het 'elle'. Sprongen van het ene naar het andere. Eerst niet zonder moeite, daarna niet zonder leed. Bepkeringen zijn er steeds. *Love's Labour Lost*. Op een dag tref je elkaar weer, alsof je elkaar nooit verloren had. 'Trovarsì' zei Pirandello, die heel wat te vertellen had over het 'ik', maar dat bedekt heeft door een 'hij' of een 'zij'. (Deze zin heeft niets te maken met haar; het is 'ik'.)

8

We aten met z'n allen gegrilde-hormonen-kippen in de Wienerwald en we stonken naar frietvet. Allen hielden we van elkaar maar niet op hetzelfde moment, en niet in dezelfde zin van het woord: de gevoelens waren niet gemengd (gemischt) maar velerlei, meervoudig. Een cliché, een plaatje. Klik. Tsjechow.

Hij voelt, kent de mannen, de vrouwen, de ene en de andere. Hij is hier en daar. Hij is zo diskreet, hij verbergt zich op zo'n delikate wijze achter het dagelijkse, dat je hem als leermeester zou durven nemen. Bij hem is de vaderlijke autoriteit aan het vergaan.

9

Ik had me voorgenomen: laten we het over Duitsland hebben, over de aantrekking, de afstoting ervan. Over zijn uiterlijke orde en zijn innerlijke chaos (er zou ook een lang verhaal verteld moeten worden over orde en wanorde, over de wanorde van de liefde en de orde van de lichamen. . .). Maar de horizon is onduidelijk geworden. 'Overall was het windstil' (Heinrich Heine). De jaren vijftig zijn smaakloos geworden. Aantrekkingskracht van het no-man's land Ruhr? Is men hier of elders? Is men er reeds? Komt men er ooit? Versnipperd de centra; uit elkaar gerukt de hoofdsteden en koninkrijken. Angstaanjagende verscheuring en een vereniging die nog angstaanjagender is vanwege de bedreigende homogenisering.

Snel terug naar Parijs: plaats van de fictie.

'En de brave duitse maan schijnt nog steeds, even stil en zacht als toen Werthe en Charlotte elkaar beminden, tedere herinnering.'

Heinrich Heine, die andere reiziger-in-ballingschap, met een heimwe naar...

Deze tekst werd geschreven als inleiding bij het boek *Les rendez-vous d'Anna*. Parij (Editons Albatros) 1978.